

שנתיים ל"הסכמי אברהם": קצב ההתקדמות מרשים, האתגרים רבים והפוטנציאל רחוק ממיצוי

מאיר בן שבת¹ ודוד אהרנסון² | 11 באוגוסט, 2022 | גיליון 1632

בשבת, 13 באוגוסט, ימלאו שנתיים להכרזה ההיסטורית על "הסכמי אברהם", לאחר שבועות ארוכים של מאמצים דיפלומטיים קדחתניים וחשאיים. בתוך ארבעה חודשים לאחר ההכרזה נחתמו הסכמים מדיניים בין ישראל לארבע מדינות. ההתקדמות עד כה היא שיטתית ומהירה והתמונה הכללית אופטימית ומבטיחה. חרף זאת, האתגרים רבים והפוטנציאל הגלום ב"הסכמי אברהם" עדיין רחוק ממיצוי. בין התחומים האזרחיים, שבהם מצוי פוטנציאל רב ובר השגה: פתיחת נתיב סחר יבשתי לישראל וממנה למדינות המפרץ; פרויקטים אזוריים; אנרגיה, מזון ומים; בריאות ורפואה דיגיטלית; חינוך ותרבות. יש לחזק את מסגרת "הסכמי אברהם" ולהרחיבה, ובפרט להשקיע בביצור ההסכמים הקיימים על מנת למנוע היווצרות מומנטום שלילי ופרישה של מדינות ממנה.

בשבת, 13 באוגוסט, ימלאו שנתיים להכרזה ההיסטורית על "הסכמי אברהם". לאחר שבועות ארוכים של מאמצים דיפלומטיים קדחתניים וחשאיים, הנשיא דונלד טראמפ, יורש העצר של איחוד האמירויות מחמד בן זאיד וראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, קיימו שיחה טלפונית מתוקשרת, שסיומה בהודעה המשותפת על אודות ההחלטה לכונן יחסים מדיניים בין ישראל לאיחוד האמירויות ולעלות על דרך חדשה לקראת נורמליזציה בין העמים והמדינות. בכך הוצבה אחת מאבני הדרך המרכזיות בתהליך המדיני המשמעותי ביותר שידע האזור ב-25 השנים האחרונות: "הסכמי אברהם". הייתה זו תחילתו של עידן חדש, תחת שמו של האב המשותף לשלוש הדתות. מה שקרה בעקבות זאת היה עד אז בגדר של חלום: בתוך ארבעה חודשים לאחר ההכרזה נחתמו הסכמים מדיניים בין ישראל לארבע מדינות. הייתה זו קרן אור זוהר ומרנין, שבקעה מעבר לעננה הכבדה והמדכדכת שנשאה עימה מגפת הקורונה. קרן של תקווה, אופטימיות והתחדשות.

¹ מאיר בן שבת הוא עמית מחקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי באוניברסיטת תל אביב. שימש כראש המל"ל ויועץ לביטחון לאומי בין השנים 2017-2021 ועמד בראש משלחות ישראל לחתימה על הסכמי-אברהם.

² דוד אהרנסון הוא סמנכ"ל ישראל במכון "הסכמי אברהם לשלום". בתפקידו הקודם שימש כיועץ המדיני לשר לשיתוף פעולה אזורי.

בשנתיים שחלפו מאז, נפתחו נציגויות דיפלומטיות של ישראל בכל אחת ממדינות הסכמי אברהם – איחוד האמירויות, בחריין, סודן ומרוקו, הופעלו קווי תעופה וטיסות ישירות בין תל אביב לאבו דאבי, דובאי, מנאמה, קזבלנקה ומרקש, שרים ובכירים מכל המדינות ערכו ביקורים רשמיים הדדיים וחתמו על הסכמים לשיתוף פעולה במגוון רחב של תחומים. בנוסף, אנשי עסקים מיפו הזדמנויות וגיבשו מודלים משותפים וגם בחברה האזרחית נרשמו עשרות יוזמות. שיתופי הפעולה הכלכליים והסכמי הסחר הביאו לעלייה דרמטית בנתוני הסחר בין מדינות "הסכמי אברהם", ובכלל זאת השקעות ישירות בין המדינות. הביקוש ללימודי השפה העברית גדל. סטודנטים אמירתיים ומרוקאים נרשמים בישראל לקורסים וללימודים לתארים מתקדמים במוסדות האקדמיים ובמכוני המחקר. הסכם הפטור מוויזות בין ישראל לאיחוד האמירויות וכן מסלול הוויזה האלקטרונית לישראלים המבקשים להגיע לבחריין ולמרוקו, הפכו את טיסתם של ישראלים ליעדים הללו קלה הרבה יותר מאשר לפני יורק או לוושינגטון.

זאת ועוד, הקשרים הביטחוניים בין ישראל למדינות "הסכמי אברהם" הודקו והתרחבו. ביקורו של רמטכ"ל ישראלי וקיום תמרונים משותפים, לא רק שלא נעשו בצנעה, אלא אף זכו לסיקור נרחב בתקשורת המקומית. הסיכומים בדבר שותפות, בהובלה אמריקאית, בהגנה מפני כטב"מים וטילים, נוסכים אופטימיות רבה במדינות האזור לנוכח המוטרויות מפני איומים אלה, והתעשיות הביטחוניות בישראל מגדילות את היקף הקשרים וההסכמים בהקשר זה.

"הסכמי אברהם" צלחו את האתגרים המדיניים והביטחוניים שהמציאות הציבה בדרכם. ראשי המדינות הערביות, שכוננו הסכמים עם ישראל, דבקו במדיניות ההכלה שאימצו לנוכח התכתשויות ברצועת עזה – בזמן מבצע "שומר החומות" במאי 2021 ולאחרונה בזמן "עלות השחר" – ובשטחי יהודה ושומרון, אפילו לנוכח מאמצי הגורמים האסלאמיסטיים ללבות אש סביב הר-הבית.

ממשל הנשיא בידן, אף שלא היה האב הבילוגי שלהם, אימץ את "הסכמי אברהם". במידה מסוימת, הם סיפקו לו פלטפורמה וערוץ לשיכון התרעומת כלפיו בגין מדיניותו ביחס לאיראן ולמזרח התיכון. הנשיא בידן סייע במיסוד "פורום הנגב" – שהתכנס לראשונה בשדה בוקר במארס 2022, לקחו בו חלק שרי החוץ של מדינות "הסכמי אברהם" והוא נועד להיות מפגש שנתי – וכן תרם לפתיחת שמיה של ערב הסעודית לטיסות ישראליות, כמחווה וכאיתות להמשך המגמה החיובית. השינוי בעמדה האמריקאית כלפי מחמד בן סלמן וחזרתן של קטאר וטורקיה למחנה הפרגמאטי, לצד ערב הסעודית, איחוד האמירויות, בחריין ומצרים, פותחים הזדמנויות חדשות באזור.

ההתקדמות אפוא היא שיטתית ומהירה, והתמונה הכללית אופטימית ומבטיחה. חרף זאת, האתגרים רבים והפוטנציאל הגלום ב"הסכמי אברהם" עדיין רחוק ממיצוי.

בין התחומים האזרחיים, שבהם מצוי פוטנציאל רב ובר השגה:

- **פתיחת נתיב סחר יבשתי דרך ישראל (או ממנה) למדינות המפרץ:** עשרות הטיסות הישירות שמתקיימות מידי יום, אמנם מסייעות לסחר ומאפשרות שילוח מטענים בין ישראל למדינות "הסכמי אברהם", אך באופן מוגבל. הובלה אווירית אינה מתאימה למוצרים גדולים או כבדים מדי ועלותה יקרה. חוקי החרם שהונהגו בעבר נגד ישראל באיחוד האמירויות ובבחריין, מנעו העברת משלוחים דרכה וכך במשך שנים, נאלצו מדינות אירופה לייצא משלוחים יבשתיים למפרץ דרך טורקיה, לבנון או תעלת סואץ. עתה, משבוטלו חוקי החרם בעקבות "הסכמי אברהם" נסללה הדרך לפתיחתו של נתיב סחר יבשתי, יעיל וזול יותר, מישראל למפרץ. הוא יניב רווחים כלכליים למדינות האזור וגם למדינות אירופה, שיוכלו ליהנות ממנו גם לייבוא ולייצוא של כלי רכב. הביקוש לתנועה מסחרית יבשתית שגדל כבר כיום, יחייב להרחיב את התשתיות במעברי הגבול שייח' חוסיין/נהר הירדן. מדובר בצעד חיוני לקידום הסחר בין מדינות "הסכמי אברהם" והוא עשוי לתרום גם לכלכלה העולמית.
- **קידום פרויקטים אזוריים:** פרויקטים אזוריים, בהשתתפות מצרים, ישראל ומדינות המפרץ יוכלו להביא לפתרון חלק מבעיות היסוד של רצועת עזה בתחומי התשתיות והכלכלה, בלי להגדיל סיכונים ביטחוניים כלפי ישראל.
- **אנרגיה, מזון ומים:** המלחמה באוקראינה מאלצת את העולם המערבי, בראש ובראשונה את מדינות אירופה, למצוא מקורות נוספים לאנרגיה ולמזון. מדינות המפרץ, בפרט לאחר הפיוס בין ארצות הברית לערב הסעודית ו"הלבנת" מחמד בן סלמאן, יכולות להוות חלק מהפתרון למחסור בנפט. ישראל מצידה מהווה מקור אפשרי ליצוא גז טבעי. הסכמים בתחום הספקת הגז והובלתו יוכלו להבטיח לאירופה פתרונות בתחומים קריטיים אלה.
- **משבר המזון:** ניתן לרתום את הידע והניסיון שיששראל צברה כמובילה בתחום החלבון האלטרנטיבי למוצרי בשר. בדומה, ניתן לייצר מקורות חיסה חלופיים במדינות אפריקה, ביניהן סודן, עם ידע טכנולוגי וחקלאי של ישראל, איחוד האמירויות ומרוקו.
- **מחזור והתפלת מים:** כמובילה עולמית בטכנולוגיות של מחזור והתפלת מים וכן בטכנולוגיות ליצירת מים מאוויר דליל, ישראל תוכל לספק פתרונות מעשיים ומהירים לבעיית המחסור במים ולאתגרי ניהול משקי המים במדינות "הסכמי אברהם", וכמובן גם במדינות באירופה ובאפריקה.
- **בריאות ורפואה דיגיטלית:** מגפת הקורונה המחישה עד כמה חשוב למדינות העולם לשתף פעולה ביוזמות מצילות חיים. ישראל הוכחה כמעצמה בתחום הבריאות הציבורית, כמו גם בטכנולוגיה הרפואית. אתגרי בריאות הציבור, לרבות סכנת מגפות עתידיות, וכן הזדמנויות שנפתחו בעידן ה-AI, מזמינים שיתופי פעולה והעמקת קשרים

בכל הרמות, בין מערכות הבריאות הממשלתיות, בין בתי חולים ומרפאות, ובין מכוני מחקר וחברות ביו-טק, שיוכלו לקדם פרויקטים ויוזמות להצלת חיים, לשיפור איכות החיים ולמניעת משברי בריאות עולמיים.

- **חינוך ותרבות:** נדרשות העמקה והרחבה של יוזמות בתחומי החינוך והתרבות כדי לחזק תפיסות עומק בעד השלום ולהחליש עמדות בדלניות ורעיונות אסלאמיסטיים קיצוניים. חשוב ללמד ערכים של סובלנות, חופש דת, דו-קיום בכל התחומים: אומנות, ספורט, קולנוע ועוד. זהו הבסיס לשלום בין האזרחים והעמים, לא רק בין המדינות והממשלות.

- **יחסים בין אישיים:** ממשלות הולכות ובאות והולכות, אך העמים נשארים. לכן, חיוני לבנות תמיכה עממית לנורמליזציה עם ישראל בקרב האוכלוסיות בכל אחת ממדינות "הסכמי אברהם", ובכלל זאת ביסוס לגיטימציה דתית-עממית ליחסים עם המדינה היהודית. המדינה שבה טבעי להתחיל בכך (וליתר דיוק: להמשיך בכך) היא מרוקו, לנוכח גישתו המסורתית של המלך לתרבות היהודית ולקהילה היהודית. חשוב לפעול גם לכך שערבים-מוסלמים ממדינות "ההסכם" ירגישו רצויים בישראל וייהנו מיתרונות החברה החופשית ומהיחסים הבין-דתיים המתקיימים בה.

חיזוק מעגל השלום והרחבתו: חשוב להזמין את סודאן וצ'אד (שמקומה בין מדינות "הסכמי אברהם" נפקד שלא בצדק) לקחת חלק בכל פורום וקבוצת עבודה של במסגרת "הסכמי אברהם". חשוב שגם הן יוכלו ליהנות מפירות השלום ומהחלטתן לקיים נורמליזציה עם ישראל. שאם לא כן, אפשר שיווצר מומנטום שלילי. כך גם ביחס ל**קוסובו**, מדינה אירופאית בעלת רוב מוסלמי, שכוננה קשרים רשמיים עם ישראל ופתחה שגרירות בירושלים. יש לנקוט צעדים משמעותיים כדי לטפח את היחסים להבטיח שמדינות לא יפרשו מההסכמים. כשכל מדינה השייכת למסגרת "הסכמי אברהם" תראה החזר ורווח מהשקעתה, יהיה בכך כדי לבסס את ההסכמים ולעודד מדינות נוספות לעלות על רכבת השלום.

לא קל לעשות שלום. החתימה על ההסכמים היא חגיגת, מרוממת רוח וממלאת שמחה ואופטימיות. אך כמו בחיי הנישואין, הטקס הוא ההתחלה. עיקר המשימה הוא בימים ובשנים שאחריו. בנייתם של החיים המשותפים מחייבת להתייחס אליהם לא כאל מובן מאליו. נדרשות השקעה, יוזמה, יצירתיות והתחדשות מתמידות. כל הצלחה מחזקת את האמון והשותפות ועימם את האמונה בצדקת הדרך. החוויות המשותפות מוסיפות רגש ומזרימות אנרגיות חדשות לתהליך.

חרף התנודות והמאבקים הפוליטיים, "הסכמי אברהם" נשארים נושא שבקונצנזוס. זאת לא רק בזכות יתרונותיהם בתחומי הביטחון, הכלכלה והטכנולוגיה, אלא משום שלפני הכל, הם מאירים את החזון ומבטאים את התקווה לשלום אמת ולעתיד טוב יותר.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט